

կէց վերջը ստորագրութիւն չընեմ այն պիսի հրովարտականութեամբ , ինքը ըսածէն աւելին ալ ըրաւ , վասն զի հրաման տուաւ Պ . Սալերպին որ ազատ թողու այն ամէն բանտարկեալները , որոնք որ ուրիշին անիրաւութեանն ու զեղծմանը զոհ եղեր էին :

Եւ սուտ ելաւ այն անիրաւ զոր պարտութիւնը՝ որ ոմանք կ'ըսէին թէ Պասդիյլ ամբողջ անմեղ բանտարկեալներով լեցուն է . ուր ընդ հակառակն երբոր վերջը առնուեցաւ ամբողջ ապրտամբներէն՝ վեց կամ եօթը բանտարկեալ միայն գտնուեցաւ մէջը , որոնք կամ իրապէս յանցաւոր էին , և կամ Սալերպին աչքէն փախեր էին . և դարձեալ բանտարկելոց ցուցակներէն իմացուեցաւ՝ որ բոլորն ալ նախընթաց թագաւորէն մնացած էին :

Կը շարունակուի :

ՀԱՆՈՍՈՒԹԻՒՆ

Հին Եգիպտացոց դիակներ գմասելը :

Սեռելոց մարմինները զմասելու սովորութիւնը շատ հին ժամանակներէ 'ի վեր է . աշխարհքիս ամենէն առջի ժողովուրդներուն գրեթէ բոլորին մէջ գործածական էր . բայց աւելի Բելիոյ ու Բիբլիկէի , ևս առաւել Եգիպտոսի մէջ շատ տարածուեցաւ : Հաւանական կ'երևայ թէ հին Եգիպտացիք , որոնց ծնողասէր պատկառանքն ու մեռելոց վրայ ունեցած մեծարանքը ուրիշ ամէն ժողովուրդներէ աւելի էր , իրենք առաջինն եղած ըլլան՝ որ մտածեր են իրենց հօրերուն մարմինը զմասելու , որպէս զի երկար ատեն կարենան իրենց քովն ունենալ անոնց կենդանի պատկերքը , որ իրենց սիրելի էին :

Եգիպտացիք այդ սովորութիւնը իբրեւ սրբազան պարտք մը կը սեպէին . անոր համար ոչ միայն ծնողաց , ազգականներու , բարեկամաց , ու օտարներու ալ թէ որ Եգիպտոսի մէջ մեռած գրտ-

նրէին , հապա նաև այն սրբազան սեպուած կենդանիներուն մարմիններն ալ կը զմասէին , որոնք Եգիպտոսի շատ քաղաքներուն մէջ մեծ պատուով կը մեծարուէին :

Ինչպէս վերն ըսինք , հին ատեն Եգիպտացոցմէ զատ՝ ուրիշ ազգերն ալ կը զմասէին մեռածները . Եգիպտացիք դիակներուն վրայ տեսակ մը թափանցիկ խէժ կը զարնէին , որուն մէջէն կրնար մեռածը տեսնուիլ . ասկէց է որ ոմանք կը կարծեն թէ Եգիպտացիք դիակները ապակիէ սնտուկներու մէջ կը դնէին : Պարսիկները մովի մէջ կը փաթեցին . Սկիւթացիք կաշիէ պարկերու մէջ կը կարէին . Յոյներն ու Հռոմայեցիք խել մը դարձ մեռելները զմասելու համար ամենէն աւելի անուշխուններ կը գործածէին : Բայց այս ամէն տեսակներն ալ Եգիպտացոց հետևողութիւն ըլլալէն զատ՝ անկատար ալ էին , և անոր համար այսօրուան օրս իրենց զմասած մարմիններէն մնացած չեն , ու շատ շատ այն դիակներուն ոսկորներէն մէկ երկու կտոր կայ գերեզմաններուն մէջ , և անոնց ալ դպչելու որ ըլլա՞նք մէկէն մոխիր կը դառնան : Բայց Եգիպտացիք միայն ասանկ չեղան . իրենք մասնաւոր արուեստով կը զմրուսէին , ու այն պատճառաւ ժամանակն ալ անոնց զմասած դիակներէն սլատկառեր է ու ձեռք չէ դպուցած վրանին . թէ որ Եգիպտոսի ընդարձակ ու անթիւ գետնադամբաններուն մէջ մանելու ըլլաս , հոն հազարաւոր Եգիպտացիներ կը տեսնես , որոնք իրենց ապականացու մարմինները հազարաւոր տարիներէ ետքն ալ անարատ պահելով՝ կը հիացնեն գրեզ այս ժողովրդեան ճարտարութեանը վրայ . այնչափ մարմիններ բոլորովին ամենայն կերպով ամբողջ մնացած են , և ասոնց վրայի պատար վերցնելու որ ըլլաս , իրենց մարմը , յօնքերնին , մազերնին ու երեսնին , որ մարդուս փափուկ ու դիւրաւ աւրուելու բաներն են , լաւ կը ցուցնեն որ այլևայլ մարդու մասնաւոր բնաւորութեանը յատուկ դէմքերն են : Եւ որ

կամաւ գետնադամբաններու մէջ զե-
տեղուած են , որ ամենայն կերպով ա-
պականութենէ ազատ ըլլան . բայց
դժբաղդաբար Մարաբացիք ասոնցմէ
խել մը փճացուցած են :

Մյս արուեստը , որ Ագիպտացիք
այդ աստիճանի կատարելութեան հա-
սուցին ու խել մը դարերու միջոց գոր-
ծածեցին , այսօրուան օրս բոլորովին
կորսուած է . նոյն իսկ իրեն բնիկ հայ-
րենեաց մէջն ալ անծանօթ է , քանի
որ Ագիպտոս առջի հին Ագիպտոսը
չէ : Մնոր համար այն հին պատմագիր-
ները միայն կրնային մեզի ծանօթու-
թիւն մը տալ այս արուեստին վրայօք ,
որոնք Ագիպտոսի վրայ խօսած են ի-
րենց գրուածքին մէջ . բայց անոնց գը-
րածներէն կ'իմացուի թէ իրենք ալ
կարգաւորեալ տեղեկութիւն մը չու-
նէին վրան : Արողոտոս առջինն եղաւ
որ ասոր վրայ գրէ , ու ինքը ընդարձակ
կը ստորագրէ . նոյնպէս Վիոդոր Սիկի-
լիացին ալ . գլխաւորապէս ասոնցմէ է՝
ինչ որ հիմա հին Ագիպտացւոց մե-
ռեալ դիակները զմուսելու կերպին վը-
րայ պիտի ըսենք , որոնք բաւականապէս
գաղափար մը կու տան այս նիւթին
վրայօք , թէպէտ և անճշդութիւններ
ալ կ'երևան մէջերնին :

Օմուսելը Ագիպտացւոց մէջ ա-
րուեստ դարձած էր , և իրեք տեսակ
զմուսելու կերպ կար՝ իւրաքանչիւր ան-
ձանց վիճակին համեմատ . առջինին տա-
ղանդ մը կ'երթար . երկրորդին քսան
մնաս . իսկ երրորդ տեսակը գրեթէ ա-
ռանց ստակի : Մըջի կերպով ասանկ կը
զմուսէին . նախ և առաջ քթին ծակե-
րէն մեռելոյն ըղեղը կը հանէին՝ կէս մը
ծամածուռ երկաթէ գործիքով մը , կէս
մըն ալ դեղերով՝ զորոնք ինչուան գլու-
խը հասցընէլ կու տային . ետքը Ա-
թովպիոյ տեսակ մը սաստիկ սուր քա-
րով կողին վրայ միսը կը կտրէին , ու
աղիքները դուրս հանելով՝ կը մաքրէին
ու արմաւենւոյ գինւով կը լուային .
վերջապէս փորը մանրած զմուսով , ու
կինամոմոնով և ուրիշ անոյշ խունկերով
կը լեցընէին ('ի բաց առեալ սովորական

խունկը) , որոնք քաղցր հոտ մըն ալ կու
տան , ու վերջը կը կարէին : Մյս գոր-
ծողութիւններն որ կը լմընային , մար-
մինը կ'աղէին նատրոնով՝ ու 70 օր ա-
նանկ կը թողուին . բայց այդ որոշեալ
ժամանակէն աւելի չէր կրնար աղին
մէջ մնալ : Մեկէց ետքը՝ կը լուային
դիակը ու պատատներով բոլոր կը
փաթթէին , որոնք տեսակ մը խէժով
կերցուցած կ'ըլլային :

Իսկ աղիքներուն գալով՝ զմուսող-
ներէն մէկը զանոնք դուրս հանելէն ետ-
քը՝ արևու դիմաց կը բերէր , ու մեռե-
լոյն բերնէն անոր պաղատանք մը ընե-
լով՝ կը յայտնէր որ այն մարմինը իր կե-
նաց ատենը ամենեւին անօրէնութեամբ
մը չէ աղտեղած . և թէ որ ուտելով ու
խմելով յանցանք ալ ըրեր է , անոնք
աղիքներուն բանն է : Աստուծոյ՝ Ա-
ղոսի մէջ կը նետուէին :

Վանք հիմա երկրորդ կերպին , որ
աւելի աժան էր . գրեխի մէջ իւղալից
պարարտ հեղուկ մը կը լեցընէին , որն
որ եղևին ծառէն կը հանուէր , ու մար-
մնոյն մէջ վեր կու տային . ասանկով մար-
մնոյն չէին դպչեր ու աղիքները ներս կը
մնային : Հեղուկը մարմնոյն մէջ տարա-
ծելէն ետքը՝ ստորին կողմը կը գոցէին ,
որպէս զի դուրս չելլէ . ետքը կ'ա-
ղէին դիակը՝ նոյնպէս 70 օր : Ա երջին
օրը հեղուկը փորէն դուրս հանել կու
տային , որ իրեն սաստիկ ուժէն՝ մար-
մնոյն խածին՝ ու աղիքները դուրս կը բե-
րէր : Ատրոնը կը մաշեցընէր մարմնոյն
միսը , և կաշին ու ոսկորները միայն կը
մնային : Մյս ամէն բանէն ետքը՝ լմըն-
ցած կ'ըլլար բոլորովին զմուսելու գործո-
ղութիւնը :

Արրորդ կերպը աղքատներուն հա-
մար էր . սխալմայա ըսուած հեղուկը փո-
րուն մէջ վեր կու տային . ետքը նոյն-
պէս 70 օր նատրոնի մէջ կը դնէին մար-
մինը , ու իրենց տէրերուն կու տային :

Բայց այսչափ միայն չէր զմուսելու
կերպերը . կային ուրիշ տեսակներ ալ ,

1 Եգիպտոսի լճերէն կ'ելլէ այդ աղը :

2 ՏՃ . Գլուխագ :

ինչպէս Թագաւորաց մարմինները ու Վեղոսի մէջ խղզուած եգիպտացւոյ կամ նոյն իսկ օտարազգւոյ մը դիակները վերի իրեք կերպերովը չէին զմուսուեր, ու յետինները Վեղոսի քուրմերը կը զմուսէին: Բայտ հին մատենագրաց՝ Լազիպտացիք այլ և այլ տեսակ անոյշ խնկեր կը գործածէին. հարուստներու համար զմուռս, հալուէ, կինամումն. իսկ աղքատներու համար մայր ծառի խէժ, կուպր ու նատրոն:

Արնան մակաբերել ընթերցողները թէ այդ զմուսելու գործողութիւնն ընելու համար ինչպիսի տեղեկութիւն պիտի ունենային Լազիպտացիք անդամազննուածեան և ուրիշ գիտութեանց վրայ, ու ինչպիսի փորձառական հմտութեան տէր պիտի ըլլային. անոր համար է որ բոլոր զմուսելու կերպերը որոշուած ու հաստատուած էին. և իրենց ամէն ըրածները աղէկ կը ցուցնեն թէ ինչպէս կը նայէին որ մարմնոյն ներսէն այն բաները վերցնեն, որ ապականութեաւ փտութեան կրնան պատճառ ըլլալ, և այնպիսի բաներ դնեն փորուն մէջ՝ որ անարատ պահեն մարմինը ու որդերէն ազատ ընեն. և այս ամէն բաները ընելէն ետքը՝ խէժով տոգորուած պատատներով մարմինն ալ լաւ մը կը փաթթէին, որպէս զի լուսոյ ու թացութեան ազդեցութիւններէն խալըսեն, որոնցմէ գլխաւորապէս առաջ կու գայ մարմնոյն ապականութիւնը: — Բայց Լազիպտացւոյ զմուսելուն կատարելութեանն ու մոմիաներուն այդչափ ատեն պահուելուն՝ միանգամայն շատ մեծ օգնութիւն կ'ընէր Լազիպտոսի կլիման, և գլխաւորապէս գետնադամբաններուն բարձր ու միշտ հաւասար զուգախառնութիւնը:

Լազիպտացիք ընդհանրապէս իրենց գերեզմանները լերանց խորերը շինել կու տային, որոնք բոլոր իրենց ընտանեացն ալ կը ծառայէին: Վեղոսի երկու կողմէն տարածուած երկու լերանց գօտիներուն մէջ՝ լեցուն խորին այրեր կան, որոնք Լազիպտոսի այս մասին բազմաթիւ քաղաքներուն բնակչաց գերեզման

ներն էին: Վմանապէս Վեղոսէն խել մը հեռու եղած լեռներն որ Իբիոյ առապատէն կը բաժնեն այն դաշտավայրը, ուր էր հին Թաբէ մայրաքաղաքը, անոնց խորերն ալ ստորերկրեայ դամբաններ կան, որոնք Լազիպտոսի առաջին Թագաւորներուն գերեզմանի տեղ կը ծառայէին. ինչպէս նաև Սաքքարայի դաշտավայրին մէջ գտնուած ընդարձակածաւալ գետնադամբաններն ու խորին փոսերը՝ Սեմիիս քաղաքին բնակիչներուն համար փորուած են:

Թապէտ և բոլորովին որոշ չկրնար ըսուիլ թէ որ ժամանակ Լազիպտացիք սկսեր են մեռելները զմուսել ու զանոնք այս գետնադամբաններուն մէջ պահել, բայց շատ հաւանական կ'երևայ որ առաջին գերեզմանները Լազիպտոսի առաջին առաջ բնակուած ու աւելի ծաղկեալ մասին մէջ հաստատուած ըլլան. անոր համար Լազիպտոսի առաջին մայրաքաղաքին հին Թաբէի մօտ եղած գետնադամբանները՝ աւելի հին կրնան սեպուիլ քան զՍաքքարայի ստորերկրեայ դամբանները և Սեմիիսի ու Նիզէյի բուրգերը:

Բայց այն այրերը, որ սովորաբար լերանց առջևի կողմն ու անոնց ստորտը կ'ըլլան, և այն չքեղ գերեզմանները, որ հիացնել կու տան տեսնողները, ասոնց մէջ փնտռելու չէ մոմիաները, որովհետեւ Լաքաքիք ձեռք դպուցած են ասոնց. հապա լերանց խորերը մըտնելու և այն ընդարձակ ու խորին խռոչները իջնալու է, ուր երկայն նեղ ճամբաներով կ'երթըցուի՝ որոնցմէ ու մանք գոցուած են. այն ատեն հոն խուցերու, կամ թէ ըսենք քառակուսի հորերու մէջ, որ ժայռերու մէջ կտրուած են, կը գտնաս հազարաւոր մոմիաներ վրայէ վրայ դիզուած, որոնք ամբողջ ու լաւ պահուած են. ասոնց կարգին մէջ վայելուչ համեմատութիւն մը կայ, թէպէտ և այսօրուան օրս շատը տեղերնէն ելած ու աւրուած են: Բայտ հորերուն մօտ, որ այլ և այլ գերդաստաններու գերեզմանի տեղ կը ծառայէին, կը հանդիպիս նաև ուրիշ ա-

ւելի պզտիկ խուցերու , ու քանի մը նեղ խողովներու՝ որոնց մէջ մէյմէկ կամ շատ շատ երկերկու մոմիայ կը դրուէին :

Վիտուններէն ոմանք ըսին թէ Ռարձը Լազիպտոսի մէջ որչափ առաջ երթաս՝ այնչափ մոմիաներն ալ կը քիչնան , և թէ այս մասին մէջ գրտնուածները լաւ պահուած չեն : Բայց Վաղղիացոց արշաւանքին ատեն եղած քննութիւնները լաւ կը ցուցնեն որ այս կողմի մոմիաները առաւելագոյն արուեստով զմուսուած են . նոյնպէս Թաթարիքի քարայրներուն մէջ բազմաթիւ մոմիաներ կան , որ աւելի անմնաս պահուած են քան զՍաքքարայի գետնադամբաններուն :

Լմենաին չերեար թէ արանց , կանանց ու տղոց համար առանձին առանձին գերեզմաններ ըլլան . և զարմանալին այս է որ տղոց մոմիաներ քիչ կան : Եւս գիակաները , որոնք գրեթէ հաւասար թուով արանց ու կնիկներու մարմիններ են , թէպէտ առջի տեսնուելուն իրարու նման ու նոյն կերպով զմուսած կ'երեւան , բայց ինչպէս վերն

ալ ըսինք՝ իրենց զմուսելուն այլեայլ գոյացութիւններ գործածուած են , և պատատներուն նիւթին տեսակը ու փաթեթելու կերպն ալ ամենուն նոյն պէս չէ :

Մոմիաներուն պատատին ինչնիւթէ ըլլալուն վրայ չեն միաբանիր Լաւրոպացիք , և ոմանք կտաւէ ու այլք ալ բամբակէ է կ'ըսեն . բայց Վաղղիոյ արշաւանաց գիտուններէն մէկը՝ Ռուիէ՝ կը վկայէ թէ շատ մոմիաներ տեսեր է , որոնք կտաւէ պատատներով պլուած էին , և աւելի փափուկ հիւսուածք ունէին քան զբամբակէ պատատները , որոնք ընդհանրապէս աւելի երկրորդական մոմիաներու վրայ կը գտնուին . կենդանեաց , և մասնաւորապէս եգիպտահաւին մոմիաները կտաւէ պատատներու մէջ են կ'ըսէ :

Ուրիշ անգամ մըն ալ կը դնենք այս գիտնոյն՝ մոմիաներուն վրայ ըրած քննութիւնները , որով աւելի որոշ գաղափար մը կրնան առնել ընթերցողք սոնց վրայ :

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Կ Ի Յ Դ Է Պ Ք

Բիանորի Գաղղիոյ կայսեր դաւաձանին դատաստանը : (Տես երես 207)

Շարունակութիւն և վերջ :

Անցեալ անգամուան յիշած ամբաստանութիւնն ու պաշտպանութիւնը՝ ահաւասիկ այս թերթիս մէջ ծայրէ ի ծայր կը գնենք :

Ընդհանուր գործակալը , Պ . Ռուլան , այս ամբաստանութիւնն ըրաւ . “ Դատաւորք , Յովհաննէս Բիանորի անունով ամբաստանեալ Վայսեր կենաց դէմ դաւաձանութեան փորձ ըրաւ : Խոստովանեցաւ թէ յանցաւոր է : Երկու եղբայր ատրճանակ մը երկու անգամ պարպեց . իր վրան ուրիշ երկու ատրճանակներ ալ գտնուեցան , որոնք լեցուցած էին : Ինքը՝ խելքը գլուխը վրան , ու իր աջատութիւնը ձեռքը , զորն որ զգուելի կրից գերի ըրաւ , ուզեց այս անօրէնութիւնը գործել՝ հռոմայ արշաւանքին վրէժն առնելու համար կ'ըսէ . այսինքն հռոմայեցի անկրօն խռովարարներուն , որոնք գաղղիական զէնքերէն յաղթուեցան ու վռնտուեցան :

” Անօրէնութիւնը խոստովանելէն ետքը ու ես անոր ստուգութեանը վրայ անտարակոյտ ըլլա-

լով , կրնայի ես ալ միաբանիլ ազգին հետ , որ լսելով թէ Նախաինամութիւնը այս անօրէնութիւնն արգիլէր էր՝ ուրախութիւն զգաց , կրնայի ուրախանալ Վայսը ողջ տեսնելուս վրայ ու դատաստանարանին հաւատարմութեանը վրայ ապահով ըլլալ : Բայց ժողովուրդն որ այս դատաստանական քննութիւնները չսեր՝ կ'ուզէ իմանալ թէ ինչու ամբաստանելոյն պատիժը ուշացուցինք : Հարկաւոր է ուրեմն որ ճանչցնենք իրեն ամբաստանեալ . անոր համար անոր առջի ժամանակներն ու աւրուիլը պատմենք :

” Այս մարդը այն պիղծ խուճերէն մէկէն է , զորոնք անկրօնութեան խռովարար ոգին մէկտեղ ժողոված է՝ Թագաւորները սպաննելու ու ազգերու խաղաղութիւնը վերջնելու համար :

” Ըստ պահմանագրութեան՝ կրնար աւելի մեծ իրաւասութեան մը , այսինքն բարձրագոյն ատենին յանձնուիլ այդ ամբաստանեալը : Բայց ասիկայ առիթը չէր , որովհետեւ այսպիսի ցած աստի-